

Justitieombudsmannen
Katarina Pahlsson

Kritik mot Kriminalvården, häktet Sollentuna, för att ha tappat bort förundersökningsprotokoll och i ett annat fall ha raderat ett protokoll från en s.k. förundersökningsplatta

Beslutet i korthet: I beslutet redogör JO utförligt för de rättsliga utgångspunkterna när det gäller en intagens tillgång till förundersökningsprotokoll. Den misstänktes rätt till utredningsmaterialet i ett brottmål är en del av den grundläggande rätten till en rättvis rättegång enligt regeringsformen och Europakonventionen.

JO uttalar att frågan om intagnas möjligheter att ta del av förundersökningsprotokoll och andra handlingar i pågående rättsliga angelägenheter är en mycket viktig rättssäkerhetsfråga. En intagen som inte får inneha sitt protokoll är helt beroende av att Kriminalvården förvarar och i övrigt hanterar handlingarna på ett betryggande sätt. Enligt JO har myndigheten också ett ansvar för att faktiskt se till att en intagen får tillgång till materialet i den utsträckning och på det sätt som behövs för att han eller hon ska kunna förbereda sitt försvar. Kriminalvården och dess personal har alltså i praktiken en högst väsentlig funktion i dessa sammanhang.

I ett av de aktuella ärendena tappade häktet Sollentuna bort delar av ett förundersökningsprotokoll och det dröjde innan häktet såg till att den intagne fick nya kopior av handlingarna. I det andra ärendet visade det sig att en annan intagens förundersökningsprotokoll och anteckningar denne gjort hade raderats från en förundersökningsplatta i samband med en förflyttning. JO uttalar att det är särskilt allvarligt att detta i båda fallen inträffade under en kritisk period i deras förberedelser av sina respektive försvar. Häktet förtjänar enligt JO kritik för hanteringen av förundersökningsprotokollen.

Anmälan

I varsin anmälan som kom in till JO i juli 2023 klagade AA och BB på hur Kriminalvården, häktet Sollentuna, hade hanterat deras respektive förundersökningsprotokoll.

AA (JO:s ärende dnr 5689-2023) förde fram i huvudsak följande. Eftersom han delade cell med en annan intagen förvarade häktet hans förundersökningsprotokoll i en kartong i ett särskilt rum. Varje gång det kom ett nytt tilläggsprotokoll i förundersökningen lades det i kartongen. Den 28 maj 2023 uppmärksammade han personalen på att tilläggsprotokollen inte fanns i kartongen. Personalen letade efter dem i några dagar men sedan glömdes saken

bort. Han påminde personalen flera gånger om de borttappade protokollen och hans advokat ringde häktet angående detta. Först den 26 juni 2023 fick han tillgång till protokollen. Det var dagen före sista huvudförhandlingsdagen i det aktuella brottmålet.

BB (JO:s ärende dnr 5756-2023) angav i huvudsak följande i sin anmälan. Under tiden han var intagen i häktet hade han tillgång till en surfplatta som han använde för att ta del av förundersökningsprotokoll och skriva anteckningar. I juli 2023 flyttades han till häktet Kronoberg och hans tillhörigheter skulle skickas dit. Häktet Sollentuna eftersände dock inte surfplattan utan raderade i stället innehållet. Därigenom förlorade han åtta månaders arbete med att förbereda sitt försvar i det mål som han var häktad. Detta inträffade bara en månad innan huvudförhandlingen skulle inledas i hovrätten. Det är inte första gången Kriminalvården slarvat bort förundersökningsprotokoll och arbetsmaterial i samband med ett byte av häkte. Under förhandlingen i tingsrätten förflyttades han i december 2022 från häktet Kronoberg till häktet Sollentuna. I samband med den flytten tappades flera hundra sidor material bort vilket ledde till att tingsrätten beslutade om en paus i huvudförhandlingen.

Utredning

JO:s ärende dnr 5689-2023

En av JO:s medarbetare hämtade in muntliga upplysningar från en vikarierande klienthandläggare vid häktet Sollentuna, som uppgav i huvudsak följande:

Hon började som klienthandläggare på den aktuella avdelningen den 19 juni, varför hon inte vet vad som hänt i ärendet innan dess. Hon vet inte om anmälaren hade förundersökningsprotokollet i bostadsrummet eller utanför, men antar att handlingarna förvarades utanför bostadsrummet eftersom anmälaren uppgett att handlingar försvunnit. För det fall förundersökningsprotokollet förvarats utanför bostadsrummet, har det förvarats i ett förråd avsett för förvaring av förundersökningsprotokoll.

När hon började som klienthandläggare på avdelningen den 19 juni fick hon information från personalen om att anmälaren uppgett att handlingar är borta. Hon bad då personalen att leta grundligt, bland annat i förrådet, men handlingarna hittades inte. Någon eller några dagar senare kontaktade klienthandläggaren därför polisen för att be om handlingarna på nytt. Handlingarna skickades sedan digitalt från polisen, varpå en tekniker lade över handlingarna på en surfplatta som lämnades till anmälaren. Hon vet inte exakt vilka datum det skedde men det som anmälaren uppgett kan stämma. Såvitt hon vet har de ursprungliga handlingarna inte återfunnits.

Därefter remitterades AA:s anmälan tillsammans med tjänsteanteckningen till Kriminalvården för yttrande.

I sitt yttrande anförde Kriminalvården, Region Stockholm, genom regionchefen, följande:

Information har inhämtats från ledningen vid häktet Sollentuna

Den ordinarie klienthandläggaren uppmärksammades den 13 juni av personal att anmälarens förundersökningsprotokoll saknades. Klienthandläggaren bad då

personalen göra en grundlig genomsökning i förrådet som är avsett för förvaring av förundersökningsprotokoll samt i klientens bostadsrum.

Klienthandläggaren fick senare samma dag information om att en kollega till honom skulle ha mottagit handlingarna av anmälaren. Vid kontakt med denne visade det sig att så inte var fallet. Klienthandläggaren fick därefter information av någon i personalen att handlingarna var återfunna. Han hörde inte något mer av personalen i frågan innan han gick på semester den 16 juni. För hanteringen därefter hänvisas till den tjänsteanteckning som bifogats med aktuell anmälan.

Häktesledningen har försökt att närmare utreda häktets agerande före den 13 juni kring hanteringen av de försvunna dokumenten. Under denna period började ett stort antal sommarvikarier och det är inte någon i personalgruppen som minns att de varit involverad i kontakterna med anmälaren gällande letandet efter handlingarna.

Rättslig reglering

Av 8 § häktesförordningen (2010:2011) följer att en myndighet som omhändertagit en intagens tillhörigheter ska, om inte något annat är föreskrivet, se till att dessa förvaras på ett betryggande sätt.

Kriminalvårdens bedömning

Det är klarlagt att anmälares handlingar har förkommit när de varit i Kriminalvårdens vård. Detta är beklagligt. Kontakten med polisen för att erhålla de försvunna handlingarna borde dessutom ha skett betydligt mer skyndsamt.

Häktet Sollentuna har sett över sin praxis kring innehav i bostadsrum av förundersökningsmaterial vid dubbelbeläggning och kommit fram till att det ofta inte föreligger säkerhetsskäl att neka innehav.

JO:s ärende dnr 5756-2023

En av JO:s medarbetare hämtade in muntliga upplysningar från en kriminalvårdsinspektör vid häktet Sollentuna, som uppgav i huvudsak följande:

Om en intagen har en aktiv rättsprocess och den intagne fått låna tekniska hjälpmedel från Kriminalvården för lagring av förundersökningsmaterial, är rutinen att hjälpmedlen ska följa med till det häkte som den intagne förflyttas till. I detta fall hade anmälaren en dator och en surfplatta med förundersökningsmaterial på. Både datorn och surfplattan borde ha eftersänts till häktet Kronoberg. Datorn eftersändes men surfplattan lämnades i stället av misstag till tekniker, som i enlighet med häktets rutiner raderade allt material på surfplattan. Raderat material kan inte återskapas av sekretesskäl. Förundersökningsmaterialet måste därför lämnas av polisen på nytt. Det är möjligt att skapa anteckningar på surfplattorna men intagna uppmanas att använda penna och papper och förutsättningarna för att få låna en surfplatta är att den intagne endast använder surfplattan för att se eventuella filmer som hör till förundersökningen, lyssna på eventuella ljudfiler och läsa text.

Därefter remitterades BB:s anmälan tillsammans med tjänsteanteckningen till Kriminalvården för yttrande.

I sitt yttrande anförde Kriminalvården, Region Stockholm, genom regionchefen, följande:

Information har inhämtats från ledningen vid häktet Sollentuna.

Den 4 juli 2023 flyttades anmälaren från häktet Sollentuna till häktet Kronoberg. Av säkerhetsskäl var det endast några få tjänstemän inom kriminalvården som i

förväg kände till transporten. Av samma skäl följde inte några tillhörigheter med transporten.

Anmälares tillhörigheter packades av personal och skickades till inskrivning för att eftersändas till häktet Kronoberg. Av dokumentationen framgår bl.a. att förundersökningsprotokoll i pappersformat, förundersökningsplatta och en dator innehållande förundersökningsmaterial packades.

Personal som lämnade tillhörigheterna till inskrivningen lämnade dock förundersökningsplattan till It-tekniker med information om att den intagne har avgått, i strid med häktets rutiner. För It-teknikern betydde det att den intagne hade avgått till anstalt eller att häktningen hävts. Av den anledningen och i enlighet med gällande rutiner har It-tekniker raderat förundersökningsplattans innehåll. Materialet går ej att återskapas. Resten av tillhörigheterna skickades till häktet Kronoberg och ankom dit den 7 juli.

Uppgiften om att förundersökningsplattan inte skickats till häktet Kronoberg kom till häktet Sollentuna den 12 juli. Utöver att utreda vad som gått fel så kontaktades polisen omedelbart för att de skulle lämna det raderade materialet till häktet Kronoberg. Advokaten informerades om händelsen och om de åtgärder som vidtagits, Kronoberg informerades om att polis skulle lämna in de raderade uppgifterna i förundersökningen. Kriminalvården dokumenterar normalt inte när polis överlämnar förundersökningsmaterial för att laddas ned i en förundersökningsplatta. Det har dock inte framkommit någon uppgift om att materialet inte skulle ha lämnats av polis.

På morgonmötet dagen efter togs händelsen upp och vikten att följa anvisningar betonades samt vilka konsekvenser det kan medföra om det inte görs.

Som framgår av upprättad tjänsteanteckning av JO informeras intagna om att inte föra anteckningar på digital utrustning som lånas ut av Kriminalvården.

Uppgiften i anmälan om att förundersökningsmaterial tidigare skulle ha förkommit är en uppgift som inte kriminalvården känner till. Häktet Sollentuna har varit i kontakt med Attunda tingsrätt. De förnekar att förhandlingen pausades under 26 dagar med anledning av detta.

Kriminalvårdens bedömning

Av misstag har en förundersökningsplatta raderats på sitt innehåll. Häktet Sollentuna har skyndsamt vidtagit åtgärder för att minska skadan av sitt handlande.

Misstaget har orsakats av att häktets rutiner inte har följts. Vikten av att dessa följs har tagits upp på personalmöte.

Anmälarna fick tillfälle att kommentera remissvaren i sina respektive ärenden, vilket BB gjorde. Han anförde bl.a. att det var en förhandling i Södertörns tingsrätt som pausades.

BB gav in en ny anmälan till JO i januari 2024 (ärende dnr 714-2024). I den klagade han på att han inte hade fått med sig en dator med bl.a. förundersökningsmaterial när han flyttades från häktet Kronoberg till ett annat häkte den 13 januari 2024. Han angav att han behövde det materialet för att överklaga hovrättens dom, vilken skulle överklagas senast den 19 januari 2024.

Sedan en av JO:s medarbetare efterfrågat upplysningar bekräftade häktet Kronoberg BB:s uppgifter och tillade att datorn hade skickats till det andra häktet den 30 januari 2024. Mot bakgrund av att JO redan utredde klagomål om

hur Kriminalvården hade hanterat förundersökningsmaterial i samband med tidigare förflyttningar av BB mellan häkten skrevs ärendet av.

Rättsliga utgångspunkter

Som Kriminalvården har anmärkt ska myndigheten enligt 8 § häktesförordningen (2010:2011) se till att förvara omhändertagna tillhörigheter på ett betryggande sätt. Jag vill tillägga följande med anknytning till frågan om frihetsberövande personers tillgång till förundersökningsprotokoll.

Utgångspunkten när det gäller en misstänkts tillgång till utredningsmaterial i ett brottmål är den grundläggande rätten till en rättvis rättegång som slås fast i bl.a. 2 kap. 11 § andra stycket regeringsformen och i artikel 6 i Europakonventionen.

Utmärkande för en rättvis rättegång är att parterna är likställda i processen och att förfarandet inte ska gynna polisen och åklagaren framför försvaret. Principen om parternas likställdhet har ett nära samband med principen om ett kontradiktoriskt förfarande. Ett sådant förfarande innebär att parterna ska ha kännedom om allt material i en process, få tillfälle att framföra sina synpunkter på detta material samt ha lika goda möjligheter att åberopa bevisning och föra sin talan i processen. (Se Danelius m.fl., Mänskliga rättigheter i europeisk praxis [2023, version 6, JUNO], s. 310.)

I artikel 6.3 i Europakonventionen uppräknas vissa minimirättigheter som alltid ska tillkomma den som anklagas för brott. Dessa rättigheter bör ses som särskilda element i den allmänna rätten till en rättvis rättegång. Enligt artikel 6.3 b ska var och en som blivit anklagad för brott ha möjlighet att förbereda sitt förvar. En viktig förutsättning för att den anklagade ska kunna göra det på ett effektivt sätt är att han eller hon får tillgång till materialet i målet. (Se Danelius m.fl., a.a., s. 406 och 421.)

Enligt 23 kap. 21 a § rättegångsbalken har den misstänkte rätt till ett eget exemplar av förundersökningsprotokollet. I förarbetena till den bestämmelsen uttalades just att tillgången till sådant material många gånger är en förutsättning för att den misstänkte på ett tillfredsställande sätt ska kunna förbereda och föra sin talan (se prop. 2016/17:68 s. 85).

JO har tidigare uttalat att även om bestämmelsen i 23 kap. 21 a § rättegångsbalken inte är direkt tillämplig i Kriminalvårdens verksamhet är det av yttersta vikt att den som är häktad inte hindras från att tillvarata sina rättigheter. För den som är häktad i avvaktan på huvudförhandling i ett brottmål är möjligheten att ta del av förundersökningsprotokoll och annat processmaterial samt att kunna förbereda sitt försvar av central betydelse. (Se JO:s beslut den 18 januari 2016, dnr 979-2015, och den 14 november 2023, dnr 4667-2022.)

Jag vill också framhålla att enligt 1 kap. 4 § häkteslagen (2010:611) ska den som är intagen i häkte bemötas med respekt för sitt människovärde och med förståelse för de särskilda svårigheter som är förenade med frihetsberövandet.

Av 1 kap. 5 § samma lag framgår att verkställigheten ska utformas så att negativa följder av frihetsberövandet motverkas. Kriminalvården har även enligt 6 § förvaltningslagen (2017:900) en skyldighet att lämna den enskilde sådan hjälp att han eller hon kan ta till vara sina intressen. Hjälpen ska ges i den utsträckning som är lämplig med hänsyn till frågans art, den enskildes behov av hjälp och myndighetens verksamhet. Den ska ges utan onödigt dröjsmål.

Enligt 2 kap. 11 § häkteslagen får en intagen ta emot och inneha personliga tillhörigheter som inte kan äventyra ordningen och säkerheten. Enligt Kriminalvårdens interna anvisningar bör en intagen normalt tillåtas inneha förundersökningsprotokoll som rör det mål i vilket han eller hon är häktad. Ordningen och säkerheten kan dock i enskilda fall motivera vissa begränsningar under gemensamhetstid. (Se Kriminalvårdens handbok om personliga tillhörigheter - Häkte [2013:2], avsnitt 5.6.1.)

I sammanhanget finns det vidare anledning att lyfta fram att det av de europeiska fängelsereglerna framgår att intagna ska ha tillgång till, eller tillåtas inneha, handlingar som berör deras rättsliga processer. För häktade gäller därutöver att alla nödvändiga resurser ska ställas till förfogande för att hjälpa dem att bl.a. förbereda sitt förvar. (Se artikel 23.6, 95.2 och 98.2 i bilagan till Europarådets ministerkommittés rekommendation Rec[2006]2-rev till medlemsstaterna avseende de europeiska fängelsereglerna.)

Bedömning

Inom ramen för min tillsyns- och inspektionsverksamhet har det ofta kommit fram att intagna i häkte inte får inneha förundersökningsprotokoll i sina bostadsrum och inte heller ges möjlighet att ta del av protokollet i rummet under dygnsvilan om det är dubbelbelagt. Det förefaller vara allt vanligare att förundersökningsprotokoll i stället förvaras av häktet på någon annan plats och att intagna är hänvisade till att ta del av sina protokoll i särskilt anvisade rum.

En intagen som inte får inneha sitt förundersökningsprotokoll är helt beroende av att Kriminalvården förvarar och i övrigt hanterar protokollet på ett betryggande sätt. Myndigheten har enligt min mening också ett ansvar för att faktiskt se till att en intagen får tillgång till materialet i den utsträckning och på det sätt som behövs för att han eller hon ska kunna förbereda sitt försvar. Kriminalvården och dess personal har alltså i praktiken en högst väsentlig funktion när det gäller häktades rätt till en rättvis rättegång.

Av utredningen i de aktuella ärendena framgår att häktet Sollentuna under sommaren 2023 hanterade både AA:s och BB:s förundersökningsprotokoll på ett uppenbart bristfälligt sätt. AA:s protokoll tappades bort och det dröjde innan häktet såg till att han fick nya kopior av handlingarna. BB:s förundersökningsprotokoll och anteckningar han hade gjort raderades från en förundersökningsplatta i samband med att han flyttades till ett annat häkte. Enligt de rutiner som fanns skulle plattan rätteligen ha följt med BB till det andra häktet.

Särskilt allvarligt är att detta i båda fallen inträffade under en kritisk period i de intagnas förberedelser av sina respektive försvar. Häktet Sollentuna förtjänar kritik för hanteringen av AA:s och BB:s förundersökningsprotokoll.

När det gäller BB vill jag även göra följande uttalanden.

BB har gjort gällande att förundersökningsprotokoll och arbetsmaterial slarvades bort även i samband med att han flyttades mellan häkten i december 2022 och att det med anledning av det gjordes en paus i huvudförhandlingen i tingsrätten. Frågan har inte varit föremål för någon närmare utredning men om det stämmer att material kom bort också då är det oacceptabelt. Jag kan notera att Kriminalvården tycks ha kontaktat fel tingsrätt angående frågan om det gjordes en paus i förhandlingen. Jag vill därför påminna Kriminalvården om vikten av att myndigheten sätter sig in i saken så gott som möjligt samt är noggrann vid uppgiftslämnanden till JO.

Av upplysningar i det avskrivna ärendet (dnr 714-2024) framgår att BB i januari 2024 i samband med ytterligare ett byte av häktesplacering fick vänta mer än två veckor på att få en dator med bl.a. förundersökningsprotokoll. Jag kan notera att det även i det fallet sägs ha inneburit att BB inte hade tillgång till materialet vid en tidpunkt då han var i stort behov av det för att föra sin talan i brottmålet.

Det som kommit fram om hanteringen av BB:s förundersökningsprotokoll är mycket otillfredsställande och ger den oroväckande bilden av att förflyttningar mellan verksamhetsställen är ett klart riskmoment, särskilt när det gäller material som är lagrat digitalt.

Inom Kriminalvården finns det centralt framtagna bestämmelser och riktlinjer för hanteringen av en intagens tillhörigheter vid transport, bl.a. om vem som ska packa den intagnes tillhörigheter och hur det ska göras (se t.ex. 2 kap. 18 § Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd om häkte och handboken om personliga tillhörigheter - Transport [2013:3]). Däremot saknas det anvisningar om hur digitalt material ska hanteras i samband med en förflyttning. JO har i ett annat sammanhang upplysts om att det inom Kriminalvården pågår ett arbete med att ta fram ett stödjande dokument med rutiner vad gäller hanteringen av förundersökningsplattor. Mot bakgrund av hur vanligt det numera är med digitalt material i brottmål och vad som har kommit fram om hanteringen av BB:s förundersökningsprotokoll välkomnar jag det arbetet. Därtill finner jag skäl att understryka att det inte räcker med att det finns rutiner utan det måste också säkerställas att de är kända och efterlevs i organisationen samt att den enskilde tjänstemannen även i detta avseende tar ansvar och visar omsorg i arbetsuppgifterna.

Jag kan upplysa om att jag i ett annat beslut denna dag har uttalat allvarlig kritik mot häktet Umeå filial för flera anmärkningsvärda brister när det gäller en

intagens tillgång till sitt förundersökningsprotokoll (se mitt beslut i ärendet dnr 6346-2023).

Avslutningsvis bör framhållas att frågan om intagnas möjligheter att ta del av förundersökningsprotokoll och andra handlingar i pågående rättsliga angelägenheter är en mycket viktig rättssäkerhetsfråga och att jag för närvarande behandlar olika aspekter av detta i andra ärenden. Således utreder jag bl.a. klagomål om att ett häkte inte ska ha handlagt en intagens hemställan att få ta del av sitt förundersökningsprotokoll (se ärendet dnr 7043-2024). Vidare granskar jag anmälningar om brister på ändamålsenliga lokaler i häkte och i anstalt där intagna kan ta del av sådana handlingar (se ärenden dnr 1854-2024 och 7043-2024).

Ärendena avslutas.

Beslutet har fattats av JO Katarina Pålsson. Dokumentet har fastställts digitalt och har ingen underskrift.

Seniora rättssakkunniga Mattias Karlsson har föredragit ärendena och byråchefen Johan Thorblad har deltagit i beredningen.